

Słowo wstępne

Przestrzeń miast polskich postrzegana w sensie fizycznym i społecznym jako obszar pod wieloma względami zróżnicowany od dawna stanowi przedmiot zainteresowań przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Ostatnie lata – po okresie jednak pewnego zarzucenia zarysowanej problematyki – wskazują na wyraźną intensyfikację badań w tym zakresie. Z pewnością przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać z jednej strony w dążeniu do naukowego oglądu nowego, dotąd nieznanego kształtu przestrzeni miasta, który pojawił się po 1990 roku, z drugiej zaś strony we wzroście zainteresowania miastami mniejszymi i miasteczkami. Obok opracowań obejmujących wielkie ośrodki miejskie licznie więc pojawiają się prace poświęcone miastom mniejszym i miasteczkom. Swoista moda na migracje ludności miejskiej na wieś decyduje o tym, że w szybkim dość tempie zmienia się struktura społeczna mieszkańców miast. Transformacja polityczno-gospodarcza warunkuje z kolei zanikanie w wielu miastach charakterystycznych środowisk robotniczych czy rzemieślniczych, tworzenie zaś coraz liczniejszych grup subkulturowych czy hobbyistycznych. Wszelkie przeobrażenia natury społeczno-politycznej, gospodarczej czy kulturowej determinują obraz miasta, znajdują też swoje odzwierciedlenie w kształcie współczesnej polszczyzny, w tym w wytwarzaniu się nowej jakości języka mieszkańców miast.

Przywołane w sposób niezwykle wybiórczy tendencje, w tym także nowe fakty językowe, zmieniające obraz współczesnego miasta stały się bezpośrednią inspiracją do realizacji przez pracowników naukowych (reprezentujących głównie takie dziedziny, jak: filozofia i socjologia, historia, literaturoznawstwo i językoznawstwo) Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy grantu specjalizacyjnego nt. *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*. Jednym z ważnych punktów realizacji wskazanego grantu okazała się ogólnopolska konferencja pt. *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo i kulturowo*, zorganizowana przez pracowników Zakładu Stylistyki i Pragmatyki Językowej Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (Bydgoszcz, 29 do 30 września 2005 roku). Warto wspomnieć, że w trakcie

bydgoskiej konferencji w pewnym stopniu kontynuowano problematykę badań nad polszczyzną mieszkańców miast, podjętą na konferencji językoznawczej w Białymstoku (15-16 września 2003 roku), do której powrócono po wielu latach z inicjatywy profesor Henryki Sędziak i pracowników Pracowni Mowy Mieszkańców Białegostoku. Oprócz problemów natury teoretyczno-metodologicznej zaproponowano inne jeszcze obszary rozważań, takie chociażby, jak: zróżnicowanie leksykalne i frazeologiczne polszczyzny miejskiej, osobliwości regionalne, dialektalne i archaizmy w mowie mieszkańców miast, miejska toponimia i antroponimia, obraz języka miejskiego w stylu artystycznym, stereotypy miast i ich mieszkańców. Językowo-kulturowe różnicowanie się przestrzeni miejskiej okazało się tematem interesującym. Jego realizacji podjęli się przedstawiciele wielu ośrodków akademickich, zarówno tych, w których badania nad mową mieszkańców miast mają już długą tradycję (np. Kraków, Poznań, Łódź, Wrocław), jak i tych, w których rozpoczęto je stosunkowo niedawno (np. Gdańsk, Lublin, Białystok, Częstochowa, Bydgoszcz, Zielona Góra).

Koncepcja prezentowanego zbioru studiów, jego kształt merytoryczno-metodologiczny tkwi więc z jednej strony w realizacji interdyscyplinarnego grantu specjalizacyjnego, z drugiej zaś strony w podporządkowanych mu obszarach badawczych wyznaczonych przez ogólnopolską konferencję językoznawczą. Tom w rezultacie tak zarysowanego pomysłu i jego realizacji ma nie tylko charakter interdyscyplinarny, ale także ogólnopolski. Strukturę publikacji tworzą dwa zasadnicze działy: **I. Przestrzeń miejska w ujęciu interdyscyplinarnym** oraz **II. Przestrzeń miejska w ujęciu lingwistycznym**.

Na pierwszą część składają się: tekst o treści filozoficzno-socjologicznej, ukazujący przestrzeń miejską jako obszar o charakterze wspólnotowym wraz z istotnym uczestnictwem człowieka we wspólnocie bytowania przez działanie (Krzysztof Kalka) oraz szkic literaturoznawcy – Janusza K. Golińskiego, poświęcony literackim wizerunkom miast: Rzymu, Krakowa i Warszawy oraz biblijnego Nowego Jeruzalem. Stanowią one dobre wprowadzenie do wielości problemów językowo-kulturowego zróżnicowania miasta rozważanych na różnorodnym materiale badawczym (por. teksty mówione i pisane, dawne i współczesne, zróżnicowane funkcjonalnie) w nurcie najnowszych osiągnięć m.in. socjolingwistyki, pragmatolingwistyki, stylistyki, dialektologii, onomastyki, gramatyki komunikacyjnej, metodologii językowego obrazu świata czy stereotypu.

Drugi, bardzo rozbudowany dział, rozpada się na szereg mniejszych, wyznaczonych tematyką szkiców, części. Nadal zasadnicze okazują się problemy natury teoretyczno-metodologicznej. W kręgu tematycznym pt. Językowo-

-kulturowe zróżnicowanie miasta w perspektywie teoretyczno-metodologicznej mieści się podstawowe zagadnienie osobliwości regionalnych i dialekalnych w polszczyźnie miejskiej, które rozważają zarówno badacze krakowscy (Bogusław Dunaj, Mirosława Mycawka), jak i językoznawcy z ośrodka lubelskiego (Halina Pelcowa). Inni autorzy zwracają z kolei uwagę w sposób uogólniony, poszerzony niekiedy o perspektywy badawcze, na różnorodne aspekty różnicowania się językowo-kulturowego przestrzeni wielkomiejskiej. I tak, Marek Cybulski przygląda się funkcjonowaniu języka kaszubskiego w Gdańsku, Halina Kurek podejmuje problem zróżnicowania językowo-kulturowego wielkiego miasta na przykładzie Krakowa, stan i perspektywy badań nad polszczyzną miejską Poznania prezentują Anna Piotrowicz, Bogdan Walczak i Małgorzata Witaszek-Samborska, zaś Małgorzata Świąteczka ukazuje językowe różnicowanie się bydgoskiej przestrzeni miejskiej. Swoiste teoretyczno-metodologiczne wprowadzenie do szczegółowych i materiałowych rozważań z zakresu toponimii i antroponimii miejskiej stanowi szkic Adama Siwca, poświęcony uwarunkowaniom lingwistyczno-kulturowym przestrzeni miejskiej jako przestrzeni onimicznej.

Kolejne rozważania obejmują leksykalno-frazeologiczne i syntaktyczne zróżnicowanie przestrzeni miejskiej. Autorzy formułują uwagi obejmujące frazeologię miejską (tak jak Danuta Bieńkowska na materiale polszczyzny mówionej łodzian), prezentują sposób funkcjonowania osobliwości regionalnych w języku mieszkańców miasta (Sylwia Przęczek) lub według opisów leksykograficznych (Agnieszka Piotrowska). Zajmują się także leksykalnym kształtem polszczyzny wybranej grupy środowiskowej (Dorota Cybulska) oraz podejmują próbę kognitywnej interpretacji wybranych konstrukcji syntaktycznych na materiale miejskich tekstów mówionych (Aneta Majkowska).

W trzeciej części, poświęconej polszczyźnie miejskiej w stylu artystycznym, zawiera się charakterystyka cech składniowych mieszkańców Białegostoku, przeprowadzona przez Henrykę Sędziak na podstawie powieści *Na Młynowej* oraz rekonstrukcja języka mieszkańców Łodzi utrwalonego w utworach literackich zaproponowana przez Elżbietę Umińską-Tytoń.

Badacze podejmują także zagadnienie obrazu miasta i jego mieszkańców w pisanej odmianie języka. Obraz Warszawy ma materiale *Lalki* i *Emancypantek* Bolesława Prusa rekonstruuje Magdalena Czachorowska. Elżbieta Laskowska buduje stereotyp Bydgoszczy w prasie lokalnej. Anetę Lewińską zajmuje obraz miasta w elementarzach dla dzieci wiejskich drugiej połowy XIX wieku i początków wieku XX. Maria Pająkowska-Kensik pisze o językowym obrazie Świecia, natomiast Ewa Rogowska-Cybulska analizie poddaje

konteksty użycia wyrazu *miasto* i jego derywatów, a także wybrane nazwy własne miast, w wyborze pamiątek *Wspomnienia kobiet wiejskich*.

Tom zamykają pomieszczone w grupie piątej liczne teksty, poświęcone onomastycznemu obrazowi miasta i jego mieszkańców. Autorzy budują onomastyczne obrazy przestrzeni zarówno wielkich, jak i mniejszych czy małych miast, sięgając po materiał językowy współczesny lub historyczny. Sposobom nazywania mieszkańców Świdwina w *Liber beneficiorum Domus Corone Marie prope Rugenwold (1406-1528)* przygląda się Andrzej Chludziński. Materiał historyczny stanowi także punkt wyjścia do rozważań Janiny Gardzińskiej na temat nazw własnych w przestrzeni kulturowej trzech miast wschodniego pogranicza etniczno-językowego w XVII wieku. Z kolei Mirosława Sagan-Bielawa przedstawia na przykładzie historii nazewnictwa Przemyśla sposób i charakter organizowania przestrzeni miejskiej w wymiarze zarówno konkretnym, jak i symbolicznym. Katarzyna Węgorowska przybliża niezwykle sentymentalny onomastyczny obraz międzywojennego Wilna. Nie brak też ustaleń onomastycznych poczynionych na współczesnym materiale językowym, a dotyczących przezwisk szkolnych, będących przejawem różnicowania języka i kultury w środowisku uczniowskim (Maria Czaplicka-Jedlikowska), współczesnych nazwisk na -owicz/-ewicz w Bydgoszczy (Małgorzata Jaracz), aktualnych tendencji w nominacji nowych osiedli mieszkaniowych na przykładzie Wrocławia (Romana Łobodzińska) czy nazw potraw w siedleckich lokalach gastronomicznych (Krystyna Wojtczuk).

Przestrzeń miejska w jej różnicowaniu językowym, kulturowym i społecznym, stanowi niewątpliwie ciekawe i ważne pole badań interdyscyplinarnych. W niniejszym tomie udało się jedynie zwrócić uwagę na wybrane problemy, przyjmując głównie perspektywę opisu językoznawczego. Wydaje się jednak, że mimo ograniczonej perspektywy książka stanie się interesującą lekturą nie tylko dla językoznawców, ale także dla przedstawicieli innych dziedzin nauki, np. filozofów, socjologów, historyków, kulturoznawców czy literaturoznawców. Można także oczekiwać, że niniejszy tom znajdzie czytelników wśród przeciętnych członków wspólnot miejskich. Pole badawcze, związane ze zróżnicowaną przestrzenią miasta, nadal jest szerokie. Pozostaje więc mieć nadzieję, że prezentowany zbiór zainspiruje do dalszych badań i kolejnych publikacji.

Małgorzata Świąćicka

Bydgoszcz, w listopadzie 2005 r.